

SRPSKO NAIVNO SLIKARSTVO SA ASPEKTA KOLEKTIVNO NESVESNOG

Lidija Ćuk-Jovanović¹
Vojislav Jovanović²
Katarina Đokić

1. Institut za neuropsihijatrijske bolesti
"Dr Laza Lazarević", Beograd
2. Filozofski fakultet
Odeljenje za psihologiju, Beograd

UVOD

Savremena samouka, izvorna, naivna umetnost neguje se na tlu bivše Jugoslavije više od 7 decenija, privlačeći posebnu pažnju svetske i naše javnosti (1). U skladu sa odredbama modernih fenomenologija estetskog doživljaja naivno slikarstvo predstavlja oblik estetske egzistencije. Po Popoviću specifičan likovni izraz generisan je potrebom "za lepim, potrebom da se oseti kako postojati u svetu"(2).

Jezgro tradicionalne umetničke vrednosti definiše jedinstvo osećanja i svesti u svojoj dijalektičkoj povezanosti. Njihovi odrazi su značenjsko i formalno kao komplementarne estetičke količine. Naivna umetnost se formirala kao novi sadržaj u ovom jezgru i njegovim napuštanjem uspostavila nove granice umetničke vrednosti (2).

Našavši se u polju izvan umetničke tradicije, razvoj naivnog slikarstva dalje definiše "životno iskustvo koje se filtrira kroz osećanje života" (2). Mada je sagledavanje naivne umetnosti moguće sa aspekta

Kratak sadržaj: Rad se zasniva na razmatranju naivne umetnosti sa aspekata estetike i etnopsihologije. Analiziran je korpus dela samoukih likovnih umetnika Srbije u fundusu Galerije samoukih likovnih umetnika u Jagodini. Izdvojene su grupe tematskih formi - mitskih motiva sa obeležjem granica između socijalnog (ljudskog) i nesocijalnog (divljeg) sveta. Na taj način se ukazalo na arhaično-mitološku dimenziju likovnog izraza naivnih umetnika.

Ključne reči: naivna umetnost, estetika, etnopsihologija, mitologija

estetskih doktrina, psihološki pristup omogućava jasnije i sadržajnije uvide. Na taj način se na jednom dubljem nivou može ukazati na arhaično-metaforičan jezik inherentan pojedincu, opredmećen u umetničkom izrazu naivnog umetnika. Sagledavajući suštinu prirodnih i društvenih fenomena umetnik na platnu projektuje mitsku priču: uspostavlja vezu sa prošlošću i kao novi sadržaj je ugrađuje u aktuelnu realnost (2,3,4,5).

TEMATSKI ASPEKTI NAIVNOG SLIKARSTVA

Pojavu naivne umetnosti u Srbiji vezujemo za četvrtu deceniju 20. veka, kada se s prvim slikarskim radovima oglasio Janko Brašić, slikar iz sela Oparić (1).

Nastala u vremenu nesklada između formalne umetnosti i aktuelnog razvoja društva u celini, naiva "proslikava samosvojno i iskreno, unoseći u svoja platna osećanja za arhaično i mitološko" (6). U

skladu sa tim, naivno slikarstvo karakteriše spontanost likovnog izraza, vidljivo u naglašavanju značaja teme u odnosu na strukturu slike (2).

Osluškujući glas svog likovnog razuma, samouki umetnik preoblikuje prirodnu formu svestan da je ona samo jedan oblik bremenit mogućnostima. Otuda specifičnost oblika kojima se pridaju različite funkcije i odsustvo doživljaja oblika kao predmeta likovnog istraživanja. Tako, na primer, oblik jabuke u for-

manje naivnog umetnika upliviše na temu njegovih slika. S druge strane, psihološki uslovi sredine dodatno opredeljuju takozvani spoljašnji motiv slike. Ova dvoslojna motivacija potiče iz racionalnog i iracionalnog aspekta umetnikove ličnosti, pri čemu bi racionalni aspekt obuhvatao formalnu komponentu umetničkog dela, dok bi iracionalan aspekt odgovarao komponenti značenja. Otuda se kao spoljašnja oznaka ili formalni aspekt slike pojavljuje grupa

Slika 1. Živanović Slobodan, "Mesto susreta"

malnoj umetnosti predstavlja izazov istraživanja odnosa svetla i površine, plastike, volumena, dok u izvornoj umetnosti "oblik jabuke predstavlja i plod i predmet truljenja, kobi, sreće, boga"...(2). Na taj način, dela naivnog umetnika bivaju ispunjena simbolima zaokruženim u formi svakodnevnih životnih datosti.

Istovremeno, samouki umetnik svoje osnovno zanimanje doživljava kao ličnu inspiraciju i pogled na svet: to je način na koji saopštava svoj doživljaj života, postojanja, bivstvovanja (6). S toga zani-

tema: život seljaka, kolektivna zbivanja na selu, prikazi podneblja, svet životinja i bilja (5,7,8).

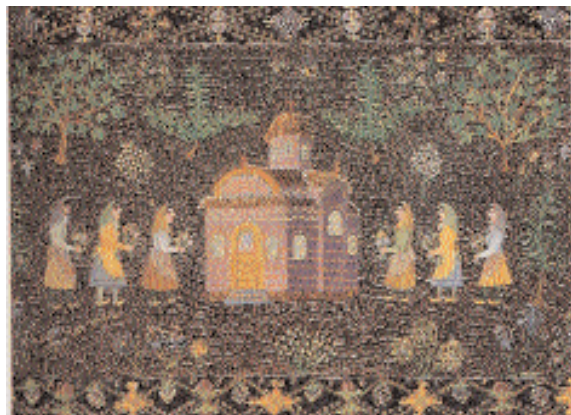
Odras iracionalnih motiva možemo pratiti u okviru pojma unutrašnjeg motiva slike. Za razliku od spoljašnjeg, unutrašnjim motivom nazivamo pobudu koja individualno osmišljava odnos prema vremenu i sredini kroz dati ritam, stil i odnos boja.

Tražeci jedinstvo u odnosu vlastitih elemenata dela naivnog slikarstva postavljaju granice ka empiriji sa jedne, i određuju se spram mita sa druge strane (9). S

obzirom na shvatanje da je u osnovi naivne umetnosti osećanje, možemo postaviti da su unutrašnji motivi slike naivnog umetnika refleksija mitskih tragova (10). Osnovu formiranja mitskog sadržaja predstavljaju afektivno obojene fantazije kao reakcije na intrapsihičke stimulse ili stimulse iz okruženja, a koji su doživljeni kao lično i kolektivno rele-

U delima srpskih naivnih umetnika ovi motivi često čine težišta slikovnog izraza. Istovremeno predstavljajući nosioce svakodnevnog života, ovi motivi na simboličan način imaju značenje vitalnih principa oko kojih je organizovano i kolektivno biće (7,11).

U okviru ovog rada nameće se grupa motiva u čijoj je osnovi forma drveta (sli-

Slika 2. Dinić Milanka, "Odlazak u crkvu"

vantni. Tipičnim ponavljanjem afektivno obojenih fantazija u kolektivno nesvesnom su se formirali isti arhetipovi nazvani mitskim motivima (4).

SRPSKO MITOLOŠKO NASLEĐE I NJEGOV LIKOVNI IZRAZ

Sagledavajući korpus dela samoukih likovnih umetnika Srbije u fundusu Galerije samoukih likovnih umetnika u Jagodini (Svetozarevo), saglasno datom teorijskom okviru, možemo izdvojiti neke od grupa mitskih motiva (1,2). Prema korišćenim kriterijumima iracionalne motivacije možemo razlikovati tematske forme sa obeležjem granica između socijalnog (ljudskog) i nesocijalnog (divljeg) sveta (8).

Centralno pozicioniranje motiva drveta kao težišta slikovnog izraza predstavlja element oko kojeg se organizuje celokupna kompozicija slike. Kao takav, na jednom dubljem nivou predstavlja arhaičnu priču o drvetu kao graničniku dva sveta: onostranog (sveta predaka i bogova) i sveta ljudi. Istovremeno, to je i način komunikacije sa mitskim poljem snage u kojem počiva ovozemaljski život u svim svojim vidovima. U tom kontekstu za pojam drveta bi se vezivali i pojmovi staništa ili skloništa ljudske duše, predaka, bogova, kao i demonskih bića. Korelate takvih shvatanja možemo uočiti etnopsihološkom analizom srpskog folkloru i danas prisutnih narodnih verovanja (7,8,12,13,14).

Kao usamljeno stablo ili kao drvo u šumi, ovaj arhetip definiše sakralni pro-

stor u kome se obavlja komunikacija sa onostranim svetom. Istovremeno, ovaj mitološki trag osmišljava poštovanje šuma, gora, planina kao simbola snage, zaštite, ali i opasnosti, jer se njima ne vlada kao socijalno osvojenim ili kultivisanim prostorima (7,8,12).

održavanje identiteta jednog naroda (7,8,11,12).

Simboličkoj slici sveta koju smislaono organizuju predhodno opisani motivi, a koja odgovara arhajskim predstavama sveta, na slikama naivnih umetnika pripadaju biljni i životinjski svet. Domaće životinje bi-

Slika 3. Jevtović Dušan, "Moja Trnava"

Funkciju drveta u narodnoj umetnosti preuzima i predstava crkve kao svetog prostora (slika 2). Motiv crkve u delima naivnih umetnika unosi i nove perspektive sakralnog prostora. U crkvi, kao svetilištu se u našoj narodnoj tradiciji odvijaju svi obredi vezani za rađanje, umiranje i obredi koji svojom socijalnom dimenzijom omogućavaju

vaju predstavljene ne kao beslovesna, već kao bića obdarena dušom – njihov izraz lica i oči slični su ljudskim, ona međusobno komuniciraju, imaju svoju volju, grle se i pozdravljaju (slike 1,3). Ovakav prikaz na simboličan način ukazuje na poštovanje određenih životinja kao nosioca duša, u vidu karika iskonskog kružnog preobraže-

Slika 4. Pavlović Dušanka, "Polivanje bašte"

nja, što kao verovanje datira još iz indoevropskog perioda našeg naroda (7,14).

Simbol bunara je jedan od elemenata univerzalne arhetipske strukture (slika 4). Uz kult "kamena", "vode", "drveta", "zmi-je", "kruga", "vatre", "mandale" i "raskršća" predstavlja važnu činjenicu duhovnog potencijala čoveka. Kao univerzalni arhetip i simbol nesvesnog, predstavlja vitalni princip i "rezervoar života" kolektivnog bića. Etnološki pragmatizam u srpskoj kulturi i folkloru može se očitovati u simbolu bunara sa značenjem smisla, izvora bivstvovanja. Istovremeno to je sinonim za izvor kolektivne istine na kome se ostvaruje svoja iskonska priroda (7,9,12,15).

Slika 5. Jevtović Dušan, "Poplava"

U tom vidu, simbol nadzemnih voda predstavlja komplementarnu datost ljudskom oku nevidljivim izvorštima života. Na isti način kao što simbol drveta predstavlja graničnik dva sveta, u simboličkom kodiranju sveta voda je onaj princip koji omogućava život – "aqua vitae". Podzemne vode, kao sakrivene, izmeštene i sputane predstavljaju nedokučivi, sveprisutni i vitalni princip života, ali poseduju i neobuzdanu moć stihije, poplave, koja uništava sve pred sobom (slika 5). Istovremeno, poplava nosi i plodnost, koja nastaje posle nje. U

smislu psihičke egzistencije, ovakva preplavljenost ukazuje na moć koju poseduje nesvesno: opasnost ali i mogućnost psihičkog razvoja. Motiv poplave na slikama naivnih umetnika na pravi način otkriva ove suštine: poplava nosi sve pred sobom, ali i omogućava pojave i komunikaciju sa precima, demonima i bogovima (3,7,8,15,16,17).

ZAKLJUČAK

Značenje umetničkog dela se osmišljava u komunikativnosti dela, u njegovoj višeslojnosti, što znači da posmatrač i bez umetničkog stava posredstvom čulnog

doživljaja prihvata delo u celokupnoj strukturi i reaguje na jedan sloj dela. U tom smislu srpsko naivno slikarstvo svojim latentnim značenjima inicira, podstiče i komunicira sa nesvesnim posmatrača. Simbolikom dela podstaknute fantazije naivnih umetnika bivaju proživljene kroz korpus kolektivnog bića i kao takve na harmoničan način osmišljavaju aktuelnu realnost. Naivno slikarstvo možemo shvatiti kao vid "...putovanja kroz vreme i po mitskom svetu koji je za nebrojena pokolenja bio stvarnost" (3).

SERBIAN NAIVE ART FROM THE PERSPECTIVE OF COLLECTIVE UNCONSCIOUS

Lidija Čuk-Jovanović
Vojislav Jovanović
Katarina Đokić

1. Institute for neuropsychiatric diseases
"Dr Laza Lazarević", Belgrade
2. Faculty of Philosophy
University of Belgrada

Lidija Čuk-Jovanović,
Institut za neuropsihijatrijske bolesti
"Dr Laza Lazarević", Beograd, Višegradaska 26
tel: 3610888, lok. 134

Literatura

1. Bošković M, Maširević M. Samouki likovni umetnici u Srbiji. Torino: Eskenaziarte; 1977.
2. Popović M. Ishodište slike. Beograd: Nolit; 1983
3. Čajkanović V. Stara srpska religija i mitologija. Beograd: SANU, Srpska književna zadruga; 1995.
4. Jung K. Dinamika nesvesnog. Novi Sad: Matica srpska; 1996.
5. Uzelac M. Stvarnost umetničkog dela. Novi Sad : Književna zajednica Novog Sada ; 1991.
6. Smiljković K. Naive art. The History of Serbian Culture. Middiesex: English Editionb, Port-hill Publishers; 1995
7. Čajkanović V. Studije iz srpske religije i folklo- ra. Beograd: Srpska književna zadruga, BIGZ, Prosveta, Partenon M.A.M.; 1994.
8. Radenković R. Simbolika sveta u narodnoj ma- giji južnih slovena. Niš-Beograd: Prosveta, Balkanološki institut SANU; 1996.

Summary: This article analyses naive art from the aesthetic and ethnopsychological perspec- tive. The subject of research was corpus of na- ive art works exhibited in the Autodidact Artists' Gallery in Jagodina. As a result, we distinguis- hed groups of thematic forms – mythic moti- ves that symbolizes borderline between social (human) and non-social (wild) world. In that respect, we point to the archaic-mythological dimension of artistic expression of the naive artists.

Key words: naive art, aesthetics, ethnopsychology, mythology

9. Petrović S. Estetika i sociologija. Beograd: Na- učna knjiga; 1990.
10. Adorno TB. Estetička teorija. Beograd: Nolit; 1983.
11. Veleckaja NN. Mnogobožacka simbolika slo- venskih arhajskih rituala. Niš: Prosveta; 1996.
12. Tolstoj N I. Jezik slovenske kulture. Niš: Pro- sveta; 1995
13. Zečević S. Mitska bića srpskih predanja. Beo- grad: Etnografski muzej; 1981.
14. Chevalier J. Gheerbrant A. Riječnik simbola. Banja Luka; "Romanov"; 2003.
15. Bandić D. Narodna religija srba u 100 pojmo- va. Beograd: Nolit; 1991
16. Koterel A. Rečnik svetske mitologije. Beo- grad: Nolit; 1998
17. Popović-Radović M. Srpska mitska priča. Be- ograd: Pečat; 1989